

Dinler Tarihi Çalışmalarında Özgünlük Sorunu

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
8 – 9 Haziran 2013, Atatürk Kongre Merkezi, Atakum / Samsun

Arş. Gör. Musa Osman KARATOSUN*

§§§

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 8 – 9 Haziran 2013 tarihlerinde Atatürk Kongre Merkezi'nde Dinler Tarihi Anabilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı bağlamında “**Dinler Tarihi Çalışmalarında Özgünlük Sorunu**” konulu çalıştay düzenlenmiş, oturumlar aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Birinci Oturum: 08 Haziran 2013 Cumartesi günü saat 09:00'da protokol konuşmalarıyla başlayan çalıştayda aşağıdaki görüşlere yer verilmiştir:

OMÜ rektör yardımcısı ve OMÜ İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mahmut Aydın, yaptığı açılış konuşmasında Dinler Tarihi disiplininin tarihsel süreci içerisindeki gelişiminden bahsederek bu disipline olan ilgi artışının memnuniyet verici olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde nitelik, nicelik ve ekonomik açıdan artan fırsatlar paralelinde klasik İslam düşüncesine ait eserlerdeki dinler tarihi disiplinine konu olabilecek yorumların deşifre edilmesinin özgünlük açısından yeni ufuklar açabileceğini vurgulamıştır. Buna ilave olarak, disiplinler arası okumaların özgün bakış açıları sunabileceğini ifade etmiştir. Kavram belirsizliğini gidermenin ve sağlam bir Dinler Tarihi terminolojisi oluşturulmanın özgün çalışmalar için gerekli aslî şartlardan olduğunu belirterek düzenlenen bu çalıştayın gelecekteki çalışmalar için faydalı olması temennisiyle konuşmasını bitirmiştir.

* Çukurova Üni. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: mkaratosun@hotmail.com

OMÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı ve OMÜ İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hüseyin Peker tarafından yapılan ikinci konuşmada anabilim dalları toplantılarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, bilim adamlarının birbirleriyle tanışmalarının getirdiği faydalara değinilerek belli bir sorunun tartışılmaya açılması ve değerlendirilmesinin de sağlayacağı faydalar zikredilmiştir. Sn. Peker, özgünlük sorununun aynı zamanda diğer bilim dalları için de oldukça önemli bir problem teşkil ettiğini belirterek bu konunun masaya yatırılmasının öneminden bahsetmiştir. Sn. Peker, *yeterlilik ve müfredat* gibi konular ile de ilgili bir takım sorunlara işaret etmiştir. Bu bağlamda, müfredat farklılığının öğrenci açısından doğurduğu sıkıntılara örnekler vererek, dinler tarihi dersinin bütün ilahiyat fakültelerinde ortak bir muhtevaya (ve krediye) sahip olması için bir konsensüsün oluşması temennisiyle konuşmasını bitirmiştir.

Bir sonraki konuşmacı olan OMÜ rektör vekili ve İnfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji uzmanı Prof. Dr. Hakan Leblebicioğlu konuşmasına özgünlük sorunuyla bütün bilim dallarının yüzleştiğini ifade ederek başlamıştır. Konuşmasında ayrıca disiplinler arası çalışmalara ilahiyat dışı disiplinlerin de eklenerek yapılacak olan multi-disipliner çalışmaların önemini vurgulamıştır. Özgün çalışmaların Tıp alanında da çok önemli olduğunu Tıp tarihinden örnekler vererek açıklamıştır. Kendi öz kaynaklarımıza yönelmekle özgün bir bakış açısı yakalayabileceğimizi belirtmiştir. Özgünlüğün yanı sıra bilim ahlâkının öneminden ve kopyala-yapıştır mantığının bir bilim dalına verdiği zararlardan bahsederek, yapılan bu çalıştayın belli bir metodoloji oluşturması temennisiyle konuşmasını bitirmiştir.

İkinci Oturum: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Katar'ın başkanlığında düzenlenen ikinci oturum çalıştayın ana konusu olan özgünlük probleminin etraflıca tartışıldığı bir oturum olmuştur. Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şinasi Gündüz tarafından yapılan sunum, 'özgün' teriminin tanımı ile başlamıştır. Sn. Gündüz özgünlüğü, orijinal olma ve taklitten uzak olma hali olarak tanımlamıştır. Bir çalışmanın orijinal olabilmesi için de üç kıstas ile değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır:

1. Söz konusu çalışma bilinmeyen bir şey mi ortaya koymaktadır?
2. Söz konusu çalışma yeni bir yöntem mi geliştirmektedir?
3. Söz konusu çalışma bilinen bir yöntemi yeni bir konuya mı uygulamaktadır?

Bu kıstaslara ilave olarak bir çalışmanın *dil*, *yöntem* ve *muhteva* açısından da özgünlüğü yakalaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Milel ve Nihal geleneğini üreten İslam bilim mirası tarihinin bu açılardan katkısının olup olamayacağı sorgulanmıştır. Yapılan çalışmaların özgünlükten uzak olmalarının altında yatan problemleri *derleyicilik*, *aktarmacılık*, *çeviricilik* ve *yüzeysellik* olarak sıralamıştır. Bu bağlamda malumun ilanı anlamına gelen derleyiciliğin, aktarmacılığın ve çeviriciliğin özgün bir çalışma olamayacağını belirterek bir çalışmanın 'Türkiye'de yeni' olmasının, o çalışmanın özgün bir çalışma olduğu anlamına gelemeyeceğini ifade etmiştir. Yazılan bir eserin artık bütün dünya tarafından okunduğu bilinciyle hazırlanması gerektiğini belirterek bu hatalara düşülmemesini tavsiye etmiştir.

Yüzeysellik ise en çok üzerinde durulan problem olarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İlk elden kaynaklara inilememenin beraberinde (ikincil çalışmalara) bağımlılığı doğurduğu ifade edilmiştir. Bunlara ilave olarak yapılan tek yönlü okumaların ve dar saha çalışmalarının genelleştirilmesinin ciddi yöntem sıkıntılarına sebep olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bazı çalışmaların akademik unvan için yapıldığı ve bu nedenle yüzeysel kalındığı vurgulanarak yapılacak çalışmalarda asıl motivasyonun bu olmaması gerektiği belirtilmiştir.

Sn. Gündüz, ayrıca Dinler Tarihi disiplininin yaşadığı kapsam sorununa da değinerek belli bir dinin 'her şeyinin' çalışılmasının mümkün olmadığını ve daha derin branşlaşmaların gerektiğini ifade etmiştir. Sn. Gündüz, sunumunda sıklıkla Milel ve Nihal geleneğinin, günümüz dinler tarihi çalışmalarının yaşadığı bu tür problemlere çözümler üretebilir enginlikte olduğunu vurgulayarak, Şehristani, Bakıllanî veya Bağdadî gibi isimlerden ilhamla yeni ufuklara yelken açılabileceğini tespit etmiştir.

Özgünlük sorununu ve bu bağlamda yaşanan problemleri ve bu problemlerin çözümüne yönelik tekliflerin çerçevesini bu şekilde çizen Sn. Gündüz'ün sunumundan sonra katılımcılara söz hakkı verilerek bu minvalde tartışmalara geçilmiştir.

Batıdan alınan bazı kavramların tekrar gözden geçirilmesinin sağlayacağı faydalar genel olarak katılımcılar tarafından vurgulanan hususların başında gelmiştir. Bu minvalde 19. yüzyıl Batısının oluşturduğu bazı kavramlar ve kuramlar sorgulanarak bu konularda özgün neler yapılabileceği tartışmaya açılmıştır. Batıdan sorgulanmadan alınan kavramların doğurduğu sıkıntılara ek olarak kendi kültürümüzün kavramlarını başka bir kültürü anlamak için kullanmanın doğuracağı sıkıntılardan bahsedilmiştir. Buna örnek olarak bazı kitaplarda vurgulanan 'Hıristiyanların namazı' 'Budistlerin haccı' gibi değerlendirilmelerin doğru kullanımlar olamayacağı ifade edilmiştir.

Ayrıca alan hâkimiyetinin ve metod bilgisinin artmasıyla, objektifliğin ve özgünlüğün sağlanabileceği ifade edilerek daha nitelikli çalışmaların bu çitayı yakalayabileceği kaydedilmiştir. Bu bağlamda tek bir metodolojiye bağlı kalınmasından ziyade, Milel ve Nihal geleneğinde olduğu gibi birden fazla metod ile de bir çalışmanın yapılabileceği kaydedilerek bu metod tartışmalarından ziyade, yapılan çalışmalarda belli bir standardın yakalanmasının daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu minvalde, yapılan çalışmaların Batılı araştırmacılar tarafından da takip edilmesini sağlamak amacıyla İngilizce bir dergi çıkartılması ve bu vesileyle, konusunda uzman yabancı hakemler tarafından da incelenebilecek makalelerin yayınlanması teklif edilmiştir.

Bu standardın yakalanması için İngilizce yazmanın yeterli olmadığı vurgulanarak yapılan çalışmalarda motivasyon unsurunun çok daha önemli olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, yapılan bir çalışmanın öncelikle "O halde ne (so what)?" sorusuna yanıt verebilmesi gerektiği belirtilerek bu takdirde özgünlüğün daha rahat sağlanabileceği tespit edilmiştir.

Ayrıca, Batıda olduğu gibi bizde bir eleştiri (review) geleneğinin olmayışının yapılan çalışmaların titizliğine halel getirdiği tespit edilmiştir. Ciddi bir değerlendirme mekanizmasının yapılacak çalışmaların kalitesini arttıracığı zikredilmiştir. Bu doğrultuda, dergi hakemleri ve tez danışmanları eleştirilerek, belli bir yanlısın süregelmesinin engellenmesinde bu denetim mekanizmasındaki akademisyenlere önemli görevlerin düştüğü vurgulanmıştır.

Bununla birlikte, özgünlük kıstasının biraz da uluslararası nitelikteki çalışmalarda tarafımıza yapılan atıflarla belirlendiği zikredilerek ilmi kalitenin artırılması için bu asgarî şartların gözetilmesi gerektiği tavsiyelerinde bulunularak oturum kapatılmıştır.

Üçüncü Oturum: OMÜ rektör yardımcısı ve OMÜ İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mahmut Aydın tarafından yönetilen üçüncü oturumda Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Fuat Aydın tarafından “Dinler Tarihi Alanında Kapsamlı Bir Alan Sözlüğü Oluşturma İhtiyacı ya da Terminoloji Sorunu” isimli bir sunum yapılmıştır.

Prof. Dr. Fuat Aydın, yaptığı sunumda farklı dinler ve inançlara dair kavramların kullanımlarına yönelik örnekler bağlamında ortaya çıkan sorunlardan ve çözüm önerilerinden bahsetmiştir. Öncelikle bu kavramların kullanım nedenlerinin başında kültürel etkileşimin geldiğini belirtmiştir. Bu etkileşim sonucu kültürler kendilerine ait kavramları bir diğer kültüre aktarabildikleri gibi diğer kültürlerin kavramlarını da kendi kültürlerinde kullanmışlardır. *Metinlerarasılık* denilen bu etkileşimden hiçbir kültürün berî olamayacağını belirttiği sunumuna Sn. Aydın, Kur'an'dan örnekler vererek devam etmiştir. Kuran'ın daha çok Yahudi ve Hıristiyan literatürüne ait kavramları kullanmasına rağmen Sabîlik, Mecusîlik ve dolaylı (ima) yoldan Budizm ve Hinduizm gibi dinlere de atıflar yaptığını belirtmiştir.

Sn. Aydın, verdiği birçok örnek bağlamında şu sonuca varmıştır: Eğer Kur'an, diğer dinlere yönelik belli bir kavramı kullanmayı tercih etmişse (Tevrat, havarî vs.), Mîlî ve Nihal geleneğinde o kavram değiştirilmeden kullanılmıştır; ancak Kur'an'da geçmeyen bir kavram ile karşılaşıldığı takdirde, o kavramın Arapça *okunuşunu*¹ kullanmayı tercih etmişlerdir.

Bunlara ilave olarak çeviri faaliyetlerinin doğurduğu bazı sıkıntılara da değinilmiştir. Bu sıkıntıların başında çevirmenlerin dinler tarihi literatürüne hâkim olmamaları nedeniyle yaptıkları hataların (Aryanî ırkına, İranlılar denilmesi gibi) önemli düzeyde sorunlara neden olabileceğini birkaç örnekle açıklamıştır. Bazı transliterasyon ve telaffuz sıkıntıları

¹ [Hint kültürüne ait (देव / dev) kavramının, (ديو/ dîv) ya da (دَيُو/ deyû) şeklinde yazılıp okunması örneği verilmiştir.

nedeniyle Sanskrit ve Çince gibi dillerden yapılan çevirilerde yaşanan problemlere vurgu yapılarak sunum sonlandırılmıştır.

Katılımcılar ise aynı çerçeveleri çizerek bu tarz sorunlara çözüm önerileri getirmişlerdir. Getirilen önerilerin çoğunluğuna göre, kavramların tercüme edilmemelerinin daha doğru olacağı belirtilmiştir. Telaffuz sıkıntılarının yaşandığı dillerde o kavramların transliterasyon yöntemiyle birlikte Türkçe telaffuzlarının verilmesi de yapılan önerilerdendir. Son olarak dinler tarihi alanına ait bir sözlük çalışmasının nasıl yapılabileceğine yönelik tavsiyeler ile üçüncü oturum sonlandırılmıştır.

Dördüncü ve Son Oturum: OMÜ İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Burhanettin Tatar yönetiminde düzenlenen son oturumda, ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Şevket Yavuz “Dinler Tarihi Felsefe-İlişkisinin Boyutları ve Multi Disipliner Çalışmaların Önemi” isimli bir tebliğ sunmuştur.

Sn. Yavuz, sunumunda din/ler tarihi disiplinini sosyal bilimler² ve beşerî bilimlerin³ makasına koyarak, bir dinin anlaşılabilmesi için ortaya çıktığı dönemin *kültürel teknesinin*⁴ de iyi anlaşılmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda İsa'nın tabiatı meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin Yunan felsefesinin bilinmesinin gerekliliğini Aziz Irenaeus'tan yaptığı alıntılar üzerinden izah etmiştir.

Sn. Yavuz dinler tarihine şu rolü biçerek sunumunun ana tezini ortaya koymuştur: “Böylece din/ler tarihi, hem bizim kendi kadim geleneğimizin ilk/eleri açısından hem batıda doğduğu tarihsel konjonktür açısından, hem de modern ve/veya post-modern durumlar kerterizinden tarihsel rolünü, ancak sosyal ve beşerî bilimlerin metodolojilerini göreve çağırarak suretiyle üstlenebilecektir”

² Sn. Yavuz bu alanı; antropoloji, tarih, Afrika araştırmaları vs. gibi çalışmaların yapıldığı alan olarak tanımlamıştır.

³ Sn. Yavuz bu alanı; dinî araştırmalar (religious studies), felsefe, filoloji gibi çalışmaların yapıldığı alan olarak tanımlamıştır.

⁴ Sn. Yavuz, bu tabiriyle zamanın ruhuna (zeitgeist) şekil veren her türlü felsefi ve kültürel bilgi birikimini kastetmiştir.

Sn. Yavuz, buna paralel olarak dinlerin “bilinç dışı veya bilinç hâli olarak kendilerine has bir anlam, yorum ve değerler halesi” inşa ettiklerini belirterek, felsefenin inşa edilen bu anlamlar bütününe açıklamadaki rolüne değinmiştir. Bu vesileyle dinler tarihi disiplininin diğer disiplinler ile –özelde felsefe ile– ortaklaşa çalışması gerektiğine bir kez daha vurgu yapmıştır.

Sn. Yavuz, ayrıca felsefenin dinler tarihine yapabileceği katkılara örnek olarak alanda yazılmış eserlerde eksikliği hissedilen felsefi tınıyı sağlayabileceğini iddia etmiştir. Bu vesileyle felsefe, deskriptif ağırlıklı çalışmalar (Sn. Yavuz’a göre deskriptif çalışmalarda yazar neredeyse yok gibidir) ile aşırı normatif çalışmalar arasında yazara bir alan açarak yazarın ‘ben de buradayım’ demesini sağlar. Bu açılardan felsefe, kritik ve analitik düşünceye de yardım eden bir disiplindir.

Ayrıca Sn. Yavuz’a göre felsefe, bir dinin tarihindeki oluşum, dönüşüm ve başkalaşimleri doğal bir şekilde açıklamaya eğilimli olan dinler tarihçisine başka bir perspektif sunabilir. Buna göre Sn. Yavuz, bazı dinî değişimlerin kökenlerine politik felsefe zaviyesinden de bakılabileceğini iddia ederek, politik felsefenin; güç, iktidar, bilgi, akide jargonları üzerinden bir dinin değişiminin incelenmesinde açılımlar sunabileceğini teklif etmiştir.

Son olarak Sn. Yavuz, sunumunu ‘insan’ üzerine vurgu yapan postmodern akımların da bilinmesinin, çağdaş dinî akımların analizinde mutlak suretle gözden kaçırılmaması gereken bir husus olduğunu belirterek noktalamıştır.

Daha sonra moderatör olarak sözü alan Prof. Dr. Burhanettin Tatar da felsefenin, özgünlük sorunu bağlamında dinler tarihine yapabileceği katkıları özetlemiştir. Buna göre felsefeyi ‘düşünülmemiş olanı düşünme’ yetisi olarak tanımlayarak, dinler tarihi disiplini çerçevesinde ‘söylenmiş olan şeylerin’ sınırını fark etmenin önemine vurgu yapmıştır. Böylece söylenmemiş olan şey ortaya çıkacaktır. Tam bu bağlamda dinin, felsefi anlamda ‘şey’ olmadığını; yani, bütün kavram haritaları ortaya çıkan, tam anlamıyla ve her yönüyle kavranan bir olgu olmadığını iddia ederek, özgünlüğün bu açıdan kapalı kalan kısımların tespit edilmesiyle sağlanabileceğini ve felsefenin bu yönde çokça faydaları olabileceğini savunmuştur.

Sonrasında katılımcılara söz hakkı tanınarak görüşleri alınmıştır. Bu minvalde katılımcılardan birisi özgünlüğün göreceli olabileceğini belirterek yapılan çalışmaların hedef kitesinin belirlenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Bu minvalde zaman zaman Batı için özgün sayılabilecek bir çalışmanın bizim için gayet sıradan olabileceği belirtilmiştir. Örneğin İbn Sina üzerine yapılan bir çalışma bizim için malumun ilanı iken, Batıya göre özgün bir çalışma sayılabilmektedir. Ancak bu görüş özellikle Sn. Gündüz tarafından eleştirilerek artık global bir dünyada yaşadığımızın bilincinde olmamızı ve çalışmalarımızda yerellik kabuğunu kırmamız gerektiğini tavsiye etmiştir. Sn. Tatar buna ilave olarak özgünlüğün, bir çalışmanın sorduğu güçlü sorularda yattığını belirterek sübjektif bir yönünün olamayacağını vurgulamıştır. Her tezin tek bir soruya yanıt vermesi ve temeldeki bu soru bağlamında oluşan diğer soru işaretleriyle birlikte genişleyen bir çalışmaya dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Dördüncü oturum da bu şekilde tamamlanarak **Değerlendirme Oturumuna** geçilmiştir. Prof. Dr. Mahmut Aydın başkanlığında düzenlenen bu oturumda Prof. Dr. Şinasi Gündüz ve Dr. Saime Leyla Gürkan özet niteliğinde konuşmalar yapmışlardır. Sn. Gürkan, özgünlük konusunda hoca-öğrenci ilişkisine özellikle önem vererek, danışman uzmanlıklarının tez konularıyla ilişkisinin pek çok açıdan önemli olduğunu vurgulamıştır. Alan uzmanlarının bulunmadığı takdirde yurtdışı uzmanlarından destek alınabileceğini önermiştir. Bunlara ilave olarak çok-yazarlı çalışmaların yapılabileceği önerisinde de bulunmuştur. Ayrıca dinler tarihçilerinin birbirinden kopuk çalışmalara imza atmalarının nasıl telafi edilebileceğine yönelik Hikmet Tanyu örneği üzerinden tavsiyelerde bulunmuştur.

Son olarak söz alan Sn. Gündüz, eleştiri geleneğinin mutlaka yerleşmesi gerektiğini belirterek alınganlığın alana katkı yapan bir tutum olmadığını belirtmiştir. Ayrıca problem-merkezli tez çalışmalarının önemine tekrar vurgu yaparak tezlerin çoğunun belli bir 'tezinin' dahi olmadığını vurgulamıştır. Bunlara ilave olarak yapılan çalışmalarda başka uzmanların görüşlerine de başvurulmasının sağlayacağı açılımlar bakımından önemini belirtmiştir.

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından üçüncüsü düzenlenen Dinler Tarihi Anabilim Dalı Koordinasyon toplantısı benim gibi henüz yolun ba-

şında olan bir akademisyen için oldukça verimli geçti. Özgün bir çalışmanın temel gereksinimleri hakkında bilgi edinmemin yanı sıra, çok değerli hocalarım ile tanışma ve görüş alışverişinde bulunma imkânı elde ettim. Katılımcıların ilmî birikimleri ve dinleyicilerin katkılarıyla genişleyen tartışma platformu beraberinde çok faydalı önerilerin açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu önerilerin en başında eleştiri geleneğine duyulan ihtiyaç gelmektedir. Özellikle değerli hocalarımızın eleştirilere açık olduğunu görmenin bizler gibi meraklı ve genç araştırmacılara cesaret verici bir yönü de olmuştur. Ayrıca probleme-dayalı çalışmalar yapmaya yönelik verilen çok değerli tavsiyeler de âdeta birer deniz feneri gibi yolumuzu her daim aydınlatacak niteliktedir.

Bu vesileyle, özellikle Prof. Dr. Mahmut Aydın hocamızın şahsında, tebliğleriyle bizleri aydınlatan bütün katılımcılara, görüş ve önerileriyle katkı sağlayan bütün dinleyicilere ve bu toplantının düzenlenmesinde emeği geçen herkese ve bütün kurumlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.